

szych poszukiwań nad rozwiązaniem kwestii wzajemnych powiązań Wielkopolski z resztą ziem polskich pod zaborami i wydarzeniami tam zachodzącymi.

Należy podkreślić, iż interesująca problematyka, merytoryczna wartość oraz wysoki poziom naukowy zadecydowały o dużym zainteresowaniu, jakim cieszyła się ta konferencja w uniwersyteckich kręgach naukowych i w społeczeństwie poznańskim. Przewiduje się, że teksty referatów i komunikatów, a także wypowiedzi w dyskusji zostaną opublikowane.

Jerzy Kołacki

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ
PT. „PAŃSTWA BAŁKAŃSKIE W POLITYCE
IMPERIALIZMU NIEMIECKIEGO (1871 - 1945)”

W dniach 24 - 25 listopada 1980 r. odbyła się w Poznaniu konferencja naukowa na temat: *Państwa bałkańskie w polityce imperializmu niemieckiego (1871 - 1945)*. Zorganizowana została ona przez Zakład Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej Instytutu Historii UAM w Poznaniu oraz przez kierownictwo Problemu Resortowego R. III/4. Podstawę dwudniowych obrad historyków, zajmujących się dziejami Niemiec oraz historią państw bałkańskich, stanowiły referaty i komunikaty przedstawione przez przedstawicieli ośrodków naukowych Warszawy, Krakowa, Łodzi, Katowic, Gdańska, Poznania.

W pierwszym dniu obrad, którym przewodniczyli kolejno profesorowie Czesław Łuczak, Bogusław DREWNIĄK i Janusz PAJEWSKI, przedstawiono osiem referatów. Autorem pierwszego, zatytułowanego *Wielkie mocarstwa a sprawy bałkańskie do 1908 r.*, był prof. Jerzy KRASUSKI. Referat chronologicznie obejmował najszerszy zakres, stanowiąc zarazem próbę syntezy dziejów Słowian południowych zamieszkujących Półwysep Bałkański. J. Krasuski postawił tezę, że dopiero wiek XIX można nazwać wiekiem Bałkanów ze względu na to, że wtedy obszar ten znalazł się w głównym nurcie wydarzeń historycznych po stuleciach niemal zupełnego zapomnienia i pozostawania na uboczu działań sprawczych, kształtujących dzieje. Autor podkreślił odrębność problematyki bałkańskiej, m. in. ze względu na ścieranie się na tym terenie łańciskiego katolicyzmu z prawosławiem, prawie 450-letnie panowanie Imperium Osmańskiego, utratą klasy szlacheckiej i mieszczańskiej. Podkreślono, że Słowianie południowi przetrwali tylko jako narody chłopskie i temu zawdzięczać należy m. in. żywotność języków narodowych. Tezy te zostały wplecione w bogaty materiał faktograficzny, rejestrujący chronologicznie rywalizację mocarstw na Bałkanach.

Główne tezy referatu prof. Antoniego CZUBIŃSKIEGO pt. *Miejsce Bałkanów w polityce wschodniej Niemiec* sprowadziły się do zaakcentowania czasowej zbieżności wzrostu znaczenia Bałkanów na przełomie XIX i XX w. z rozwojem potęgi Rzeszy Niemieckiej. Zapoczątkowany w czasach Bismarcka niemiecki ekspansjonizm na Bałkany załamał się częściowo i uległ poważnemu zahamowaniu na skutek rewolucji młodotureckiej 1908/1909 r. Parcie na Bałkany Rzeszy Niemieckiej, a wcześniej Prus, powodowane było w znacznym stopniu obawą przed działaniami Rosji, aktywizującej swą politykę w tym regionie Europy.

Jürgen G. Schröder z Moguncji w referacie *Die deutsche Balkanpolitik während des Wirtschaftskrisen* dokonał charakterystyki polityki Niemiec wobec Bałkanów w okresie Republiki Weimarskiej. Szczególnie wnikliwie autor potraktował okres światowego kryzysu ekonomicznego (1929-1934), omawiając głównie relacje gospodarcze między Niemcami a państwami bałkańskimi i formułując wniosek, iż w tym czasie nastąpiło podporządkowanie Bałkanów ekonomicznym interesom Niemiec.

Autor kolejnego referatu pt. *System wersalski a państwa bałkańskie 1919-1939* — doc. dr hab. Wiesław Balcerak — skupił swoją uwagę na funkcjonowaniu systemu wersalskiego na terenie Bałkanów. Ład wersalski scharakteryzował jako system dominacji zwycięskich mocarstw, nie zadowalający w istocie ani państw zwycięskich, ani pokonanych. Dla jednych był dyktatem, dla innych kompromisem determinowanym koniecznością chwili. Państwa Europy środkowej i południowo-wschodniej, stojące na gruncie powersalskiego *status quo*, uznały, że tylko system wersalski może zapewnić im bezpieczeństwo i w jego ramach powstała m. in. Mała Ententa, zawarto szereg umów bilateralnych. Z drugiej strony autor zaakcentował i omówił spory terytorialne między samymi państwami bałkańskimi, podkreślając także zadawnione animozje między narodami, mające nieraz bardzo odległy rodowód. Główne tezy referatu zawarł w konkluzji, iż system wersalski na Bałkanach nie był konstelacją lokalnego układu sił, ale wynikiem szerszych uwarunkowań oraz ingerencji zwycięskich mocarstw. Był w decydującej mierze pochodną tego wszystkiego, co działo się w Europie.

Prof. Wacław Długoborski w swym referacie pt. *Ekspansja gospodarcza Niemiec na Bałkany w przededniu i w trakcie I wojny światowej* podjął kwestię roli czynników ekonomicznych i pozaekonomicznych w nawiązaniu stosunków Niemcy — państwa bałkańskie. Stwierdził, że przed I wojną światową Niemcy najmniej inwestowały za granicą, stąd też, i Bałkany nie były dla nich terenem pierwszoplanowego działania. Autor postawił pytanie: kto kogo eksploatował — Niemcy Bałkany czy na odwrót? Poruszył przy tym problem rywalizacji Niemiec na Bałkanach z Francją i W. Brytanią oraz kwestię dążeń ekonomicznych samych państw bałkańskich.

Kolejny referat pt. *Bałkany i rywalizacja mocarstw zachodnich w latach trzydziestych* wygłosiła dr Anna Garlicka stwierdzając, że Bałkany z uwagi na swoje specyficzne położenie były od wieków obszarem ekspansji wielu państw. Nie doszło do skolonizowania Półwyspu, ale narody bałkańskie popadały w zależność od mocarstw. W latach trzydziestych na terenie Bałkanów ścierały się interesy głównie Francji, Niemiec, Włoch i W. Brytanii. A. Garlicka skonstatowała, że schyłek okresu międzywojennego cechowały wysiłki Londynu i Paryża, zmierzające do skierowania ekspansji Niemiec na wschód. Bałkany pozostawały wtedy niejako na drugim planie, na Półwyspie jedynie Włochy dążyły do osiągnięcia zdobyczy terytorialnych.

Dr Klara Romanow-Bobińska w referacie *Związki gospodarcze Europy południowo-wschodniej okresu międzywojennego* przedstawiła zmiany gospodarcze, jakie zachodziły na tym terenie charakteryzując także dwustronne stosunki ekonomiczne państw bałkańskich. Wiele uwagi poświęciła udziałowi kapitałów obcych w gospodarkach krajów tego regionu, kładąc akcent na ekspansję niemiecką. Scharakteryzowała także ekonomiczną rywalizację brytyjsko-francuską w tym regionie Europy.

Ostatnim referentem pierwszego dnia obrad był doc. dr hab. Mirosław Cygański, który przedstawił miejsce i rolę mniejszości niemieckiej na Bałkanach

(*Mniejszość niemieckach na Bałkanach w polityce Rzeszy, 1919 - 1945*). Autor określił liczebność i rozmieszczenie geograficzne Niemców w Europie południowo-wschodniej, rolę integrującą organizacji mniejszościowych, a także działalność wyspecjalizowanych placówek w Niemczech, uprawiających badania naukowe i propagandę wśród mniejszości. Wiele uwagi poświęcił roli niemieckich grup narodowościowych na Bałkanach po wybuchu i w trakcie II wojny światowej.

Drugi dzień obrad, którym przewodniczył prof. Antoni Czubiński, otworzył referat prof. Czesława Madajczyka poświęcony Bałkanom w czasie II wojny światowej. Autor zajął się analizą systemów okupacyjnych w państwach bałkańskich. Systemy te nie były jednorodne. Zależało to od tego, czy okupantem były Niemcy czy Włochy. W Jugosławii np. nie doszło do tzw. efektywnej okupacji. Różnice w systemach okupacyjnych wynikały m. in. z różnorodności samych faszystów, jak i z różnic interesów Niemiec i Włoch na Bałkanach.

Interesującą próbę przedstawienia niemieckiej ekspansji kulturalnej w państwach bałkańskich podczas II wojny światowej podjął prof. Bogusław Drewniak. Autor zajął się głównie teatrem, muzyką, kinematografią, radiofonią, ruchem wydawniczym. Podkreślił, iż za pomocą wszelkich środków oddziaływania kulturalnego Niemcy w krajach bałkańskich gloryfikowały system nazistowski i ideologię III Rzeszy. Służyły temu również wyspecjalizowane instytuty kulturalne działające w Rzeszy i na terenie samych państw bałkańskich.

W dyskusji, która rozwinęła się po wygłoszonych referatach, podjęto szereg kwestii rozszerzających, uzupełniających lub polemicznych wobec głównych wystąpień na konferencji. J. Skowronek, nawiązując do referatu J. Krasuskiego, odrzucił pogląd, że Bałkany dopiero w XIX w. stały się obiektem zainteresowania mocarstw twierdząc, że stało się to wcześniej, mianowicie w czasie wojen turecko-rosyjskich (XVIII w.) oraz na przełomie XVIII i XIX w. (np. plan Czartoryskiego). Dyskutant podzielił pogląd o chłopskim charakterze narodów południowosłowiańskich, ale podkreślił fakt silnej pozycji inteligencji od początku XIX w. Prof. J. Pajewski z kolei rozważał sprawę, czy w określonej sytuacji politycznej państwa bałkańskie mogły prowadzić względnie niezależną działalność międzynarodową i w jakim stopniu wpływać na bieg wydarzeń. Skonstatował, że małe państwa były raczej przedmiotem aniżeli podmiotem polityki mocarstw.

Podniesiono także problem ekspansjonizmu niemieckiego na Bałkanach w różnych okresach, poczynając od czasów ekspansji tureckiej, poprzez XIX, początek XX w., okres międzywojenny i czas wojny, rozważając także rywalizację mocarstw na terenie Bałkanów (J. Skowronek, I. Geiss, A. Czubiński, B. Koszel, J. Kozeński, B. Łyczko-Grodzicka, A. Piotrowski, M. Pułaski, M. Zgórniak). Podkreślono niejednorodność ekspansji niemieckiej, jej różnorokie metody i płaszczyzny, na jakich się ujawniła. Polemizowali ze sobą K. Romanow-Bobińska i J. G. Schröder, oceniając z różnych punktów widzenia udział niemieckich kapitałów handlowych i inwestycyjnych w gospodarkach państw bałkańskich w okresie międzywojennym. Podkreślono także konieczność uwzględnienia roli Polski i Polaków w historii państw bałkańskich (W. Łazuga i J. Zdrada). Żywo dyskutowano również nad rolą mniejszości niemieckiej w tych państwach w okresie międzywojnia (E. Makowski i M. Cygański). S. Sierpowski stwierdził, że Bałkany były tradycyjnym kierunkiem włoskiej ekspansji i fakt ten warunkował politykę Niemiec i innych państw w tym regionie. Poruszył również problem infiltracji niemieckiej przed 1933 r. wśród mniejszości (kongresy mniejszościowe w latach dwudziestych). Działalnością obu państw faszystowskich w czasie wojny na Bałkanach oraz funkcjonowaniem aparatów okupacyjnych stworzonych także przez same państwa bałkańskie

zajął się w swym wystąpieniu W. Długoborski. Postulował, aby podjąć badania nad systemami okupacyjnymi, stworzonymi przez Rumunię, Węgry. J. Kozeński zwrócił uwagę na fakt, że stosunki państw bałkańskich z Niemcami miały także wymierne korzyści gospodarcze. Niemcom sprzedawano m. in. nadwyżki żywnościowe, kupując w zamian artykuły przemysłowe.

Podsumowania wyników dwudniowej konferencji dokonał prof. Antoni Czubiński. Dziękując wszystkim referentom i dyskutantom za udział w obradach, poinformował o udostępnieniu materiałów w formie zwartej publikacji. Konferencja ta, wnosząc wiele nowych myśli do aktualnego stanu badań, umożliwiła wymianę i prezentację poglądów zarówno między bałkanistami, jak i historykami zajmującymi się dziejami Niemiec.

Danuta Bober

